

Foto p. 8: Digitalisering vraagt een investering in infrastructuur, tijd en kennis die niet iedereen kan opbrengen.
© Vlaamse Erfgoedbibliotheek,
Foto: Stefan Tavernier.

INTEGRALE BENADERING

Als netwerkorganisatie wil de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de sector van de erfgoedbibliotheeken in kaart brengen en de specifieke noden ervan op de agenda van de overheid plaatsen. Vorig jaar gaf ze de vakgroep Informatie- en Bibliotheekwetenschap van de Universiteit Antwerpen de opdracht om bij een representatief aantal instellingen met erfgoedcollecties te peilen naar de ervaringen op het gebied van preservering en conservering. Inmiddels wordt de bibliotheekpraktijk meer dan vroeger integraal benaderd. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek werkt trouwens niet alleen rond de conserveringsproblematiek. Daarom werd de vragenlijst uitgebreid met even substantiele luiken over bibliografische ontsluiting en digitalisering. De conclusies van de bevraging zouden als uitgangspunt dienen voor beleidsadviezen aan de Vlaamse overheid en als bijkomende input voor het nieuwe beleidsplan van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek.

Bij de uitwerking van het onderzoek werden 25 instellingen geselecteerd die in hun diversiteit (naar type, omvang, organisatorische en regionale inbedding) representatief te noemen zijn voor de sector als geheel. In de lijst verschijnen openbare en universiteitsbibliotheeken, hogeschoolbibliotheeken (inclusief conservatoriumbibliotheeken), documentatiecentra, museumbibliotheeken, klooster- en

abdijbibliotheeken, bibliotheken van stadsarchieven en wetenschappelijke verenigingen, en de bibliotheek van een private stichting. Tussen haakjes gezegd: de opsomming illustreert hoe divers de sector is. Bovendien legt ze er de achilleshiel van bloot: er zijn in Vlaanderen amper bibliotheken die uitsluitend als erfgoedbibliotheek actief zijn; de meeste combineren verschillende functies, waardoor het werk met de erfgoedcollecties in de verdrukking geraakt. Hoe dan ook, in de lente en zomer van 2011 kregen deze instellingen een lijst met 60 vragen aangereikt, die ze onder begeleiding van de projectmedewerker beantwoordden. De vragen hadden een overwegend open karakter en boden de mogelijkheid om meer te vernemen over achterliggende motivaties en overtuigingen. De selectie en de vragenlijst kwamen tot stand in dialoog met een klankbordgroep van deskundigen op de betrokken terreinen. Voor de problematiek van conservering en preservering kon het project bovendien een beroep doen op de expertise van Lieve Watteeuw (KU Leuven, Studiecentrum Illuminare), terwijl David Coppoolse (stafmedewerker van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek) de domeinen ontsluiting en digitalisering mee begeleidde.

Enkele respondenten toonden zich sceptisch over de impact van deze zoveelste bevraging, maar uiteindelijk ging iedereen toch op de uitnodiging in. Nogal wat gesprekspartners waren opgetogen dat ze de gelegenheid kregen om hun verhaal te doen. Het resultaat is een omvangrijk dossier met de uitgeschreven antwoorden van de 25 instellingen, waaruit een samenvattend rapport werd gedistilleerd. Het kreeg een titel die niet bepaald vrolijk stemt: *De wet van de remmende achterstand*. De titel verwijst naar het fenomeen dat zich vandaag bij vele Vlaamse erfgoedbibliotheeken voordoet: ze slagen er niet in om op de

boot van goede praktijken en nieuwe ontwikkelingen te springen, blijven verweesd aan wal en zien de boot wegvaren tot hij aan de einder verdwijnt. Enkele zeldzame instellingen beantwoorden aan internationale benchmarks op het vlak van preservering en conservering, bibliografische ontsluiting of (hoewel in veel mindere mate) digitalisering. Maar de grote meerderheid is niet bij machte om mee te roeien en lijdt aan een verlamme kramp. Het onderzoeksverslag werd inmiddels gepubliceerd als derde nummer in de reeks *Armarium. Publicaties voor erfgoedbibliotheeken*. Het roept het beeld op van een slechts stilaan ontwakende sector die de voorbije decennia geen of onvoldoende aandacht heeft gekregen en daardoor op vele vlakken een grote achterstand heeft opgelopen. Die zal niet ingehaald kunnen worden zonder een bewustmaking van de erfgoedbibliotheeken zelf, de besturen waaronder ze ressorteren, het publiek dat ze al dan niet bedienen, en last, not least, de Vlaamse overheid.

ONVEILIGHEID, ACHTERSTANDEN, TWIJFELS

Een greep uit de vaststellingen bewijst dat de titel van het rapport niet overdreven is. Zo moeten de meeste respondenten toegeven dat hun gebouwen en magazijnen niet aangepast zijn aan de hedendaagse normen voor bewaring en preservering. Er is een groot probleem van beveiliging tegen diefstal, brand en waterschade: meer dan twee derde van de instellingen beoordeelt de huidige voorzieningen als onvoldoende. De helft van de bibliotheken heeft te kampen met plaatsgebrek en slechts vier instellingen hebben één of meer volwaardige equivalenten in huis om uitvoerende taken van preservering en conservering op zich te nemen.

De bibliografische ontsluiting van de collecties wordt dan weer geplaagd door een

reusachtige achterstand, die maar niet ingehaald lijkt te kunnen worden. In 22 van de bevroegde bibliotheken zijn de collecties niet volledig online ontsloten. In twee derde van de instellingen is slechts minder dan de helft van de erfgoedcollecties online ontsloten. Ook partnerbibliotheeken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek beschikken over te weinig personeel om catalografische achterstanden weg te werken. Erfgoedcollecties in bibliotheken zijn vaak het resultaat van een verzamelbeleid dat in een ver verleden startte. Dat het onmogelijk is om overheidssubsidies aan te vragen voor het wegwerken van de achterstanden, wordt algemeen als een groot gebrek ervaren. Zonder bijkomende impulsen kunnen grote collectieonderdelen niet in een moderne online omgeving worden gebracht. Zeer veel documenten leiden daardoor

“ZE SLAGEN ER NIET IN OM OP DE BOOT VAN GOEDE PRAKTIJKEN EN NIEUWE ONTWIKKELINGEN TE SPRINGEN, BLIJVEN VERWEESD AAN WAL EN ZIEN DE BOOT WEGVAREN TOT HIJ AAN DE EINDER VERDWIJNT.”

geremedieerd. Voor andere problemen is er geen oplossing mogelijk zonder externe, door de overheid geïnitieerde impulsen: financiële middelen, een omvattende beleidsvisie of de beschikbaarstelling van een centrale infrastructuur.

ZWAKKE OPSTELLING

Laat ons eerlijk zijn: weinig erfgoedbibliotheken treden expansief en zelfbewust naar buiten. Ze slagen er onvoldoende in om het cultuurhistorische belang van hun collecties te expliciteren — iets wat absoluut noodzakelijk is om met enige overtuigingskracht te pleiten voor bijkomende investeringen in middelen en personeel. Het ontbreekt vele bibliotheken — of althans hun institutionele overheden — aan visie en bewustzijn, en wel op de drie terreinen van conservering, ontsluiting en digitalisering. De erfgoedwerking speelt zich af in de marge van de

reguliere werking of is slechts zeer recent als een bijkomend aandachtsveld opgedoken. Daarom is er tot nu toe onvoldoende of helemaal niet nagedacht over, bijvoorbeeld, de meerwaarde van een beleidsmatige aanpak van behoud en beheer, over het nut van een collectiegestuurde aanpak van bibliografische ontsluiting of over de verschillende doelstellingen die door digitalisering kunnen worden nagestreefd. Erfgoedbibliotheken stellen zich ook onvoldoende vrijwillig op. Ze vertonen de neiging om de omvang van hun problemen te minimaliseren omdat ze hun erfgoedfuncties combineren met andere, vaak meer prioritaire geachte opdrachten. Het resultaat is vaak een nefaste vorm van berusting: het kan nog altijd slechter, we zullen maar dankbaar zijn om wat wij tenminste nog kunnen doen — het beperkte budget kan altijd nog geschrapt worden.

TE WEINIG BELEIDSPLANNING

De bevraging leidt ook tot de vaststelling dat beleidsplanning te weinig deel uitmaakt van de bedrijfscultuur van erfgoedbibliotheken. Er wordt te veel ad hoc gewerkt. Zo wordt een professionele werking op het gebied van preservatie en conservering in vele gevallen onmogelijk gemaakt omdat de instellingen niet beschikken over een overzicht van de fysieke toestand waarin hun collecties zich bevinden. De onmogelijkheid om een trefzekere diagnose te stellen remt de *sense of urgency* af en staat a fortiori een remediëring van de problemen in de weg. Geen enkele van de 25 bevragede instellingen beschikt over een volwaardig conserveringsplan waarin de doelstellingen, methodes en prioriteiten van de instelling op het gebied van behoud en beheer uiteengezet worden. Erfgoedbibliotheken

hebben onvoldoende zicht op de omvang van hun catalografische achterstanden en werken slechts bij hoge uitzondering met een registratieplan. Geen enkele instelling werkte in 2011 met een formeel, gestandaardiseerd systeem van beschrijving op het niveau van de deelcollecties. Eén van de gevolgen hiervan is dat prioriteit gegeven wordt aan de ontsluiting van documenten die nieuw in de bibliotheek toekomen door schenking of aankoop, terwijl de reeds lang aanwezige items onbeschreven blijven. Geen enkele instelling heeft een omvattend digitaliseringsplan uitgewerkt. De uitbouw van een gestructureerd en gecoördineerd digitaliseringsbeleid (in de eerste plaats voor documenten bedreigd door autonoom verval en intensieve gebruikschade) ontbreekt volledig. Zo blijft massadigitalisering grotendeels dode letter, ook al omdat de

De sector van de erfgoedbibliotheken heeft een grote achterstand opgelopen. © Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Foto: Stefan Tavernier.

LIJST VAN BEVRAAGDE BIBLIOTHEKEN**Stedelijke, provinciale en openbare bibliotheken**

- Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen
- Openbare Bibliotheek Brugge
- Provinciale Bibliotheek Limburg, Hasselt
- Openbare Bibliotheek Kortrijk

Bibliotheken voor onderwijs*Universiteitsbibliotheken*

- Universiteit Antwerpen, Bibliotheek Humane en Sociale Wetenschappen
- Universiteit Antwerpen, Bibliotheek van het Rusbroecgenootschap
- Universiteitsbibliotheek Gent
- KU Leuven, Centrale Bibliotheek
- KU Leuven, Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, Maurits Sabbebibliotheek

Hogeschoolbibliotheken

- Artesis Hogeschool Antwerpen, Bibliotheek Koninklijk Conservatorium
- Bisschoppelijk Grootseminarie Brugge, Bibliotheek
- Hogeschool Gent, Bibliotheek Departement Muziek en Dramatische Kunst
- Hogeschool voor Wetenschap & Kunst, Departement Sint-Lucas Beeldende Kunst, Gent, Bibliotheek

Speciale bibliotheken*Museumbibliotheken*

- Museum Plantin-Moretus, Antwerpen, Bibliotheek
- Museum voor Schone Kunsten Gent, Bibliotheek

Klooster- en abdijbibliotheken

- Klooster Paters Karmelieten, Brugge, Bibliotheek
- Sint-Pieters en Paulus Abdij, Dendermonde, Bibliotheek
- Klooster Paters Ongeschoeide Karmelieten, Gent, Bibliotheek
- Abdij Keizersberg, Leuven, Bibliotheek
- Norbertijnenabdij Tongerlo, Bibliotheek

Bibliotheken van wetenschappelijke verenigingen

- Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Bibliotheek, Gent

Documentatiecentra

- Bibliotheca Wasiana, Sint-Niklaas

Stadsarchieven

- Stadsarchief Mechelen
- Stadsarchief Turnhout – Wetenschappelijke Stadsbibliotheek Taxandria

Bibliotheken van private stichtingen

- Bibliotheek Stichting de Bethune, Kortrijk

aangekochte apparatuur zelden geschikt is voor digitalisering op grote schaal en aan hoge snelheid.

GEBREK AAN COÖRDINATIE

Het is inmiddels bekend: de sector van de erfgoedbibliotheken is divers en wordt geplaagd door versnippering. Er bestaat daarom een grote behoefte aan een organisatie

De taken en verantwoordelijkheden die het Cultureel-erfgoeddecreet aan de Vlaamse Erfgoedbibliotheek opdraagt, behoren tot het traditionele kerntakenpakket van nationale bibliotheken. In een land waar cultuur, onderwijs en wetenschap al lang tot de bevoegdheid van de gemeenschappen behoren, moet dringend werk worden gemaakt van een herverde-

Knaagdieren hebben zich tegoed gedaan aan het papier van deze oude druk. © Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Foto: Stefan Tavernier.

of instelling met een mandaat om inzake conservering, ontsluiting en digitalisering gevalideerde informatie aan te leveren, goede praktijken aan te reiken, standaarden en benchmarks aan te bevelen, en concrete projecten op te zetten. In vele landen neemt de nationale bibliotheek deze coördinerende, centraliserende rollen op zich; de Koninklijke Bibliotheek van België voldoet in dit opzicht duidelijk niet aan de verwachtingen van de bevraagde erfgoedbibliotheken in Vlaanderen. Hoewel aan de 25 bibliotheken niet werd gevraagd om zich hier verder over uit te spreken, lijkt het vanzelfsprekend te zijn om de logica van het recente overheidsbeleid door te trekken en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat te stellen zich te profileren als een slagkrachtige organisatie.

ling van de middelen, en moet het mandaat van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek duidelijker worden gepositioneerd. Alleen dan zal deze organisatie tegevoet kunnen komen aan de grote vraag naar coördinatie, sturing, inspiratie en advies.

ONVOLDOENDE DESKUNDIGHEID

Nogal wat problemen hebben te maken met de vaststelling dat er in de bibliotheken zelf onvoldoende kennis aanwezig is, en dit op elk niveau. Het aanbod aan geaccrediteerde opleidingen, permanente vormingen en bijscholingen (inclusief workshops, summer schools, expert classes...) is zonder meer onvoldoende. Bibliotheken schenken ook te weinig aandacht aan het volgen van de internationale literatuur, ongetwijfeld omdat hun krappe personeelsformaties al

worstelen met hun tijd om de meest prioritaire taken uit te voeren.

Er is bovendien een duidelijke nood aan een breed gedragen, geaccrediteerde opleidingsstructuur voor alle aspecten van preservatie en conservering. Slechts één bevestigde instelling heeft een gediplomeerde conservator-restaurator in huis. Ook zelfstandige en erkende conservatoren-restauratoren zijn in Vlaanderen niet dik gezaaid. Instellingen die een beroep willen doen op externe deskundigen moeten rekening houden met een lange wachtlijst of zien zich verplicht om zich te richten tot buitenlandse specialisten. Momenteel zijn er weliswaar enkele nuttige initiatieven voor de opleiding van uitvoerende 'behoudsmedewerkers erfgoed', maar die hebben een sterk sui generis-karakter en vormen slechts één antwoord op de vele noden van het veld. Eén van de voordelen van een goed uitgewerkte opleidingsstructuur is dat ze de broodnodige integratie van innovatief onderzoek op dit terrein mogelijk maakt.

ENKELE POSITIEVE RESULTATEN

Het is niet ál kommer en kwel. Op enkele gebieden kondigen er zich verbeteringen aan. Ze lijken het gevolg te zijn van een nieuw bewustzijn sinds het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, de oprichting van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de invoering van het label van erkende erfgoedbibliotheek. Een significant aantal bibliotheken gaf in 2011 aan dat ze in de nabije toekomst beleidsplannen rond conservering-preservatie zouden uitschrijven en hierbij zouden vertrekken van de resultaten van een schade-inventarisatie. Stilaan overweegt men om collectieprofielen uit te schrijven en neemt men initiatieven om catalografische achterstanden aan te pakken. Nieuwe samenwerkingsverbanden rond de *Short Title Catalogus Vlaanderen* hebben

een positieve invloed op de kwalitatieve ontsluiting van de Vlaamse drukpersproductie. Een systematische klimaatmonitoring en het zuurvrij verpakken van welbepaalde collectieonderdelen worden op vele plaatsen gemeengoed. Van de samenwerking tussen de partnerbibliotheken in het kader van Flandrica.be mogen veel nuttige impulsen op het vlak van digitalisering worden verwacht. Op al deze gebieden kan een aanmoedigingsbeleid met relatief weinig middelen een substantiële meerwaarde realiseren.

BELEIDS-AANBEVELINGEN

Het verslag van de bevestiging werd in het voorjaar van 2012 aan de opdrachtgever overhandigd. In de maanden die daarop volgden heeft de Vlaamse Erfgoedbibliotheek intensief nagedacht over een vertaling van de conclusies in beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse overheid. Het document *Erfgoedbibliotheek in actie. Aanbevelingen voor een performante sector in 2020* werd inmiddels voorgelegd aan de minister van Cultuur. Voor de vele problemen reikt het een consistente set van oplossingen (of aanzetten daartoe) aan; de nadruk ligt op de haalbaarheid van de scenario's. Centraal staat de aanbeveling om een waarderingssysteem voor individuele deelcollecties in erfgoedbibliotheken op te zetten. Dat moet het mogelijk maken om vertrekend van objectieve criteria (deel)verzamelingen van nationaal en internationaal belang te identificeren. Met deze collecties kunnen dan enerzijds vernieuwende pilootprojecten worden opgezet, waarvan de resultaten uitmonden in meer structureel opgevatte kaderprogramma's. De Vlaamse overheid wordt gevraagd om voor deze innovatieve projecten aparte subsidies te voorzien. Anderzijds moeten bibliotheken, ongeacht de omvang van de erfgoedcollecties en de slagvaardigheid

van de erfgoedwerking, de kans krijgen om voor welbepaalde collecties zogenaamde impulssubsidies aan te vragen. Die worden ingezet voor de uitvoering van meer klassieke beheerstaken die bij gebrek aan eigen middelen steeds weer op de lange baan belanden. Alle genoemde projecten zijn exclusief gericht op collecties van nationaal of internationaal belang, en komen door samenwerking tussen verschillende bibliotheken tot stand; de Vlaamse Erfgoedbibliotheek wordt bij elk project betrokken om de samenwerking te coördineren of de resultaten ervan een duurzaam karakter te geven. Als de Vlaamse overheid zich dan ook bekommert om de versterking van de bibliothekopleidingen en om de

vorming van deskundige conservatoren-restauratoren, kan de wet van de remmende achterstand worden omgebogen. In 2020 zullen de Vlaamse erfgoedbibliotheken met zin voor initiatief beter in staat zijn om hun maatschappelijke en intellectuele opdrachten waar te maken. ■■

> **Sam Capiou, Pierre Delsaerd, David Coppoolse, Lieve Watteeuw, De wet van de remmende achterstand. Preservatie, conservering, ontsluiting en digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken. Antwerpen: Vlaamse Erfgoedbibliotheek, 2012 (Armarius. Publicaties voor erfgoedbibliotheken, 3). Te bestellen bij Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw, p/a Hendrik Conscienceplein 4, BE-2000 Antwerpen. Ook online beschikbaar op <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/bron/2544>.**

SCANNEN - GEOREFEREREN EN DIGITALISEREN VAN OUDE KAARTEN

Uzerweglaan 48 | 9050 Gent Belgium
 info@aquaterra.be | www.aquaterra.be
 T+32 (0)9 230 56 15 | F+32 (0)9 230 21 10